

ZÂTÎ DİVANI'NDAN SEÇME GAZELLER

Prof. Dr. Coşkun AK & Doç. Dr. Mehmet AKKAYA

RumeliYA
Yayıncılık ʘ Publishing

Editör / Editor
Prof. Dr. Yakup YILMAZ

Yazar / Author
Prof. Dr. Coşkun AK & Doç. Dr. Mehmet AKKAYA

Kitap adı / Book title
Zâtî Divanı'ndan Seçme Gazeller

APA
Ak, C. & Akkaya, M. (2026). *Zâtî Divanı'ndan Seçme Gazeller*. Kırklareli: RumeliYA Yayıncılık & Publishing

Grafiker / Graphic designer: Selen Gül ŞENTÜRK
Kapak tasarımcı / Cover designer: Selen Gül ŞENTÜRK
Redaksiyon / Redaction: RumeliYA

Yayın dili / Publication language: Türkçe / Turkish
Yayın no / Publication number: 98

ISBN
RumeliYA: 978-625-91803-8-0
Yayın tarihi / Date published: 2026

Baskı yeri / Printing house
Girişim Ajans Ofset
Sertifika No: 47852

Adres / Address
RumeliYA Yayıncılık & Publishing
Karacaibrahim Mh. Nüzhet Somay Cd., No. 49 B Merkez, Kırklareli, Türkiye
Sertifika / Certificate No 48218
web: www.rumeliya.com
e-mail: editor@rumeliya.com
Tel: +90 505 795 81 24

© Bu kitabın 1. baskısı için yayın hakkı **RumeliYA Yayıncılık & Publishing**'e aittir.
© The copyright for the 1st edition of this book belongs to **RumeliYA Yayıncılık & Publishing**.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	III
-------------------	-----

ÖN SÖZ	VII
--------------	-----

GİRİŞ

XVI. YÜZYILIN SİYASÎ, SOSYAL VE EDEBÎ GÖRÜNÜŞÜ	1
--	---

I. BÖLÜM

ZÂTÎ'NİN HAYATI	9
-----------------------	---

EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE DİL ANLAYIŞI	10
---------------------------------------	----

ESERLERİ	29
----------------	----

II. BÖLÜM

ZATÎ DİVANINDAN SEÇME METİNLER	31
--------------------------------------	----

12. GAZEL	31
-----------------	----

34. GAZEL	32
-----------------	----

92. GAZEL	32
-----------------	----

134. GAZEL	34
------------------	----

214. GAZEL	34
------------------	----

239. GAZEL	35
------------------	----

252. GAZEL	36
------------------	----

255. GAZEL	37
------------------	----

259. GAZEL	38
------------------	----

261. GAZEL	39
------------------	----

263. GAZEL	40
------------------	----

267. GAZEL	41
------------------	----

272. GAZEL	41
------------------	----

276. GAZEL	42
287. GAZEL	43
289. GAZEL	44
293. GAZEL	45
297. GAZEL	46
300. GAZEL	47
328. GAZEL	47
339. GAZEL	48
372. GAZEL	49
392. GAZEL	50
407. GAZEL	51
422. GAZEL	52
424. GAZEL	53
442. GAZEL	54
479. GAZEL	54
512. GAZEL	55
533. GAZEL	56
555. GAZEL	57
610. GAZEL	58
628. GAZEL	59
676. GAZEL	60
706. GAZEL	61

725. GAZEL	62
743. GAZEL	63
765. GAZEL	64
783. GAZEL	64
877. GAZEL	65
950. GAZEL	66
974. GAZEL	67
990. GAZEL	68
1036. GAZEL	69
1047. GAZEL	70
1056. GAZEL	71
1074. GAZEL	71
1086. GAZEL	73
1123. GAZEL	73
1142. GAZEL	74
1193. GAZEL	75
1220. GAZEL	76
1295. GAZEL	77
1381. GAZEL	78
1409. GAZEL	79
1433. GAZEL	79
1468. GAZEL	80

1495. GAZEL	81
1508. GAZEL	82
1524. GAZEL	83
1537. GAZEL	84
1572. GAZEL	84
1610. GAZEL	85
1631. GAZEL	86
1656. GAZEL	87
1680. GAZEL	88
1743. GAZEL	89
1762. GAZEL	90
1773. GAZEL	91
1783. GAZEL	93
NOTLAR	95

III. BÖLÜM

ÖRNEK METİN ŞERHLERİ	101
259. GAZEL	101
263. GAZEL	104
276. GAZEL	107
287. GAZEL	110
1389. GAZEL	115
BİBLİYOGRAFYA	119

ÖN SÖZ

Bahkesirli Zâtî, divan şiirinin köşe taşlarından biri olarak karşımıza çıkıyor. Ne yazık ki günümüze kadar onunla ilgili çalışmalar parmakla sayılabilecek kadar azdır. Bu çalışmaları arttırmak, gelecek nesillere onu daha iyi tanıtabilmek üzerimize düşen görevlerden biri olmalıdır. Yapılan bu çalışmada belirtilen bu amacın yanında, derslerde öğrenciye gerekli materyali sunabilmek de göz önüne alınmıştır.

Kitap, genelde üç bölüm halinde planlanmıştır. İlk bölümden önce, Zâtî'nin yaşadığı dönemin genel bir çerçevesi çizilmiş; ilk bölümde hayatı, sanatı ve eserleri hakkında bilgiler verilmiş; ikinci bölüm şiirlerine ayrılmıştır. Şiirler sıralanırken üzerlerine “Zâtî Divanı, (İstanbul, 1967)”ndaki sıra numaraları konmuş, karşılıklarına günümüz Türkçesiyle beyitler verilmiştir. Öğrenciler daha aktif olsun diye açıklanması gereken beyitlerde, parantez içerisine rakamlar konarak bunlar “Notlar” başlığı altında sıralanmış, kısa bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölüm, örnek metin şerhlerine ve bibliyografyaya ayrılmıştır.

Bu çalışmada gösterilen gayretin büyük bir bölümü Dr. Mehmet Akkaya'ya aittir. Böyle bir sınırlı çalışmada gereken hassasiyeti göstermiştir. Kendisini kutlarken, gözden kaçmış yanlışlar için de özür dilemek gereğini hissediyorum. Daha güzel çalışmalar dileğiyle.

Prof. Dr. Coşkun AK

Ekim 2026, İzmir

GİRİŞ

XVI. YÜZYILIN SİYASÎ, SOSYAL VE EDEBÎ GÖRÜNÜŞÜ

XVI. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nun üç kıtaya hükmettiği altın çağı olarak tarih içinde mümtaz yerini almıştır. Bu devirde kudretli padişah ve devlet adamları sayesinde çok geniş bir coğrafi alanda “cihan imparatorluğu” gerçekleştirilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murad ve bunlardan önce Yavuz Sultan Selim gibi cihangir padişahlar iradesinde devlet kuzeybatıda Viyana'ya, doğuda Acem içlerine, kuzeyde Rus steplerine, güneydoğuda Hint Okyanusu'na kadar gelişmiş ve genişlemiştir. Akdeniz bir Türk gölü haline gelmiştir.

Devletin gücü o dereceye gelmiştir ki Avrupa devletlerinin çoğu bu kuvveti kabul etmişler, elçiler göndererek yardım taleplerinde bulunmuşlardır. Bu devirde padişah ve devlet adamlarının üstün disiplin ve yönetim anlayışlarıyla ordu ve donanma en kuvvetli devrini yaşamış, ilimde yükselmiş, adalet mekanizması son derece ciddi ve düzenli çalışmış, her zaman olduğu gibi bu devirde de ırk ve din ayrıcalığı yapılmadan her vatandaşa eşit şekilde muamele edilmiştir.

Yine bu dönemde Türk sanayisinde önemli gelişmeler kaydedilmiş, ordunun bütün ihtiyaçları kendi tezgahlarımızdan karşılanmıştır. İstanbul, dünyada en büyük ticaret merkezi olduğunu kabul ettirmiş, bütün kervanların uğrak yeri olmuştur.

İstanbul sadece ticarete değil aynı zamanda ilim ve sanatın da merkezi olmuştur. En büyük sanatçılar, alimler ve şairler burada toplanmış, saray ve erkanının da desteğiyle dünyanın dikkati bu şehre ve imparatorluğa çekilmiştir. Büyüklüğün sırlarını arayan devletler, bu asırda seyahat maksadıyla Osmanlı ülkesine insanlar göndermişler, bunlar devlet ve işleyiş şekilleri ile ilgili bilgileri arizalar halinde kendi hükümdarlarına sunmuşlardır.

Süleymaniye, Şehzade Camii gibi büyük mabedler ve çeşme, sebil, kervansaray, çarşı, saray gibi unutulmaz eserler hep bu devirde inşa edilmiştir. Edirne, Bursa, Manisa gibi şehirlerimiz XVI. yüzyılda mimari yönden büyük şaheserlerle donatılmıştır.

Kısaca genel görünüşünü özetlediğimiz bu devrin, padişahlarını ve devirlerindeki önemli tarihi olayları da şöylece sıralayabiliriz:

1. Yavuz Sultan Selim: (H. 918- M. 1512) -(H. 926-M. 1520)

Padişahın bir divan oluşturmaya da güzel Türkçe şiirleri ve Farsça divanı mevcuttur.

23 Ağustos; 2 Receb Çarşamba 1514 günü Yavuz Sultan Selim, Kölemen sultanı Kansu-Gavri'yi Mercidabık'ta yenerek, kendi adıyla anılan zaferi

kazanmıştır. Yavuz'un mühim bir zaferi de 1517'de kazanılan Ridaniye zaferidir. 1517'de hasıl olan Mısır seferi neticesinde Yavuz, 15 Şubat; 23 Muharrem pazar günü parlak bir alayla Kahire'ye girmiş ve bu sefer neticesinde halifelik Osmanlılara geçmiştir.

2. Kanuni Sultan Süleyman: (H. 926- M. 1520) -(H. 974- M. 1566)

İsimlerin gökten indiği hakkındaki inanışa uyularak Kur'an'dan bu husûsta isti'ânede bulunulmuş, açılan sahifedeki "İnnahu min Süleymân" âyetinden alınarak kendisine Süleymân adı verilmiş ve bu müjde derhâl İstanbul'da büyükbabası padişaha (Bayezid II) ulaştırılmıştı (Gökbilgin, 1992).

Osmanlı padişahları içinde en uzun süre tahta kalandır. İmparatorluk en parlak devrini onun zamanında yaşamıştır. Aynı zamanda güçlü bir şair olan sultanın mahlası "Muhibbî" olup, Farsça şiirleri ve Türkçe divanı mevcuttur. Kanuni devrinin bazı mühim olaylarını şöyle sıralayabiliriz:

Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk fethettiği şehir (8 Temmuz 1521) Bögürdelen'dir. Ancak ilk mühim zaferi daha önce Fatih'in almaya muvaffak olamadığı Belgrad kalesinin alınmasıdır (29 Ağustos 1521). Kanuni'nin en önemli zaferlerinden biri de Mohaç zaferi (29 Ağustos 1526)'dir.

Kanuni 27 Eylül 1529'da Viyana'yı kuşatmış, 17 gün süren kuşatmadan istenilen netice alınamayınca divan toplanarak kuşatmanın kaldırılmasını (14 Teşrinievvel: 10 Safer) kararlaştırmıştır.

Yine büyük Türk denizcisi, kaptan-ı a'zam Barbaros Hayrettin Paşa'nın kendisinden sayıca üstün olan Andre Dorya komutasında haçlı donanmasını Preveze'de unutulmaz bir yenilgiye uğratması (28 Eylül 1538) ve Akdeniz'i bir Türk gölü haline getirmesi bu dönemin en mühim olaylarından biridir.

Cezayir müdafii Hasan Ağa, 1541'de Charles Quint'e karşı zafer kazanarak, büyük bir tehlikeyi ortadan kaldırmıştır. Kanuni, 1548 yılı mart sonlarında on iki yıllık Garb seferinden sonra yeniden şarka, ikinci İran seferine çıkmıştır.

Kanunî Sultan Süleyman'ın cülûsu, icraatları ve seferleriyle ilgili en mühim kaynaklardan Celâl-zâde Sâlih'in Süleyman-nâme (Tarih-i Sultan Süleyman) adlı esere bakılması faydalı olacaktır (Yurdaydın, 1966).

3. II. Selim (1566-1574):

Selimî mahlasıyla şiirler yazan sultanın Türkçe divanı vardır. Kanuni'nin Zigetvar muhasarasında vefatı sonucu (30 Eylül-15 Rebiül-evvel) İstanbul'da tahta cülus etmiştir. (Kanuni'nin ölüm tarihi gibi bu cülus tarihi de ihtilaflıdır.)

II. Selim devrinin en mühim olaylarından biri 1571 yılında Kıbrıs serdarı Lala Mustafa Paşa tarafından Kıbrıs'ın fethedilmesidir. Ancak kısa bir müddet sonra donanma "Lepanto: İnebahtı"da bir bozguna uğrayacak ve İstanbul tersanesinde yeni bir donanma inşasına mecbur kalınacaktır. (1571) Osmanlı

ordusu aynı yıl Moskova'yı fetih için (1571) sefere çıkacak ve pek çok yeri topraklarımıza katacaktır.

4. III. Murad (1574-1595):

Padişah, Muradî mahlasıyla oldukça güzel şiirler yazmıştır. Arapça, Farsça ve Türkçe divanı mevcuttur.

Babası II. Selim'in vefatından sonra kardeşlerini ortadan kaldırarak, 22 Kanunuevvel (Çarşamba) günü tahta çıkan Sultan Murad-ı Sani'nin devrindeki en önemli olaylardan biri de Koyun Geçidi Zaferi (9 Eylül 1578) ve Şirvan'ın işgali (12 Eylül 1578) neticesi Kafkasya'da ilk Osmanlı idare teşkilatının kurulmasıdır. Yine aynı yıl Özdemir-oğlu Osman Paşa'nın I. ve II. Şamahi zaferleri küçümsenmeyecek ölçüdedir.

III. Murad devrinin en mühim hadiselerinden biri Vezir-i A'zam Sokullu Mehmet Paşa'nın katlidir.

5. III. Mehmed (1595-1603):

Adlî mahlasıyla oldukça güzel şiirleri vardır. Oldukça kısa süren saltanatına rağmen III. Mehmed devrinde de Türk tarihi için mühim zaferler kazanılmıştır. Sultan, Eğri seferi ve Haçova zaferiyle (1596) mezkûr olup, Tiryaki Hasan Paşa'nın Kaniye'de kazandığı zafer (1601), oldukça önemli hadiselerdendir.

XVI. Yüzyılın Edebî Görünüşü

XVI. Asır Osmanlı İmparatorluğu'nun en geniş topraklara sahip olduğu ve dünyanın en kuvvetli devlet olduğunu gösterdiği devirdir. Bu siyasi gelişmeye paralel olarak edebiyatın da gelişmesi hızlanmıştır. Daha önce Necatî, Şeyhî, Ahmed Paşa gibi şairlerce temeli atılan divan edebiyatı her yönüyle gelişmeye hazır durumdadır. Saray, konak, medrese ve çevrelerinde toplanan şairler, Divan şiirinin kuvvetlenmesi yolunda büyük gayret göstermişlerdir. Şairler, başka milletlerin şairlerini değil Fuzûlî, Bâkî, Necâtî gibi kendi üstadlarını örnek almaya başlamışlardır.

Bu asırda Arapça ve Acemce kelimeler Türkçeye daha çok karışarak, zengin bir şiir ve san'at dili meydana gelmiş, duygu ve düşünceler bu zengin dille daha kolay ifade edilebilir olmuştur. Bunun yanında bu dilin aruz veznine daha kolay uyum göstermesi, şairleri nisbeten Türkçeden uzaklaştırmıştır.

Bu asırda, şiir vadisinde rengiyle gözleri kamaştıran, kokusuyla gönüllere su serpen ancak incelikleriyle zihin duvarlarına küçük çekiç darbeleri indiren zarif şiir çiçekleri yetişmesi yanında, Türk Edebiyatında XV. asırdaki Ali Şîr Nevaî'nin tezkiresiyle kapısı aralanmış olan tezkirecilik sahasında da Latîfî, Hasan Çelebi, Aşık Çelebi, Sehî Bey, Gelibolulu Ali gibi üstadlar, şairlerin sadece hayat hikayelerini ve eserlerini anlatmakla kalmayıp, şairlerin san'at telakkileri hakkında da bize değerli bilgiler vererek, büyük bir hizmette bulunmuşlardır.

Bu devirdeki tezkirecilik meselesini diğer devirlerden daha hassas ve düşünmek ve değerlendirmek gerekir. Zira, Osmanlı edebiyatı diyebileceğimiz çerçeve içinde bu türün başlangıcı bu devirdir. Bunun yanında XVI. asra ışık tutan bir diğer fener de tarihçiliktir. Bu devir tarihçileri bizzat vak'aların içinde yoğrulmuştur. Hoca Sa'dettin Efendi, Selanikî, Ali ve İbrahim Peçevî gibi yerine göre kılıcını kapıp, serhadde koşan, an gelip ince duygularla şair dostlarının meclislerine iştirak edip koşan, kimi zaman bir alim kemaliyetiyle ulema sohbetinde bulunan bu çok yönlü, ileri görüşlü tarihçiler sayesinde sadece asrın sosyal ve siyasi durumunu öğrenmekle kalmayıp, edebi manzarasından da fikir ediniyoruz.

XVI. Asrın böylesine güçlü şairler ortaya çıkarmasında elbette değişik sebepler aramak gerekir. Öncelikle bu asırda devlet güçlüdür. İmparatorluk bütün idari ve siyasi mes'elelerini halletmiş, Osmanlı ordusu serhadde koşmakta, üç kıt'ada at koşturmaktadır. Bu asırda yine Osmanlı sultanlarının pek çoğu gibi şair olan padişahlar idarededir. Şiirlerinin hacim ve muhtevasıyla önemli şairler arasında zikredilen Kanuni Sultan Süleyman (Muhibbî)'in, devrinde şairler saraydan büyük destek görmüşlerdir.

Şemsî, Cenabî Paşa gibi vezir ve komutan şairler padişahla bu hususlarda çok yakın münasebet ve istişare içindedir. Mezkûr şairler bizzat Kanuni tarafından şiir sevdasına sevk edilmişlerdir. Yine hocalar hocası Zâtî, şairler sultanı Bâkî, Hayâlî, Taşlıcalı Yahya başta olmak üzere sultanlardan büyük teşvik ve destek görmüşlerdir. Yani Kanuni'nin meclislerini şairlerin yetiştiği, yarıştığı edebi mahfillerden kabul etmek durumundayız.

Şair ve âlimlerin yetişmesinde en önemli mekanlardan biri de medrese muhitleridir. Zira şairler kendilerini ilimle donatmadıkça silahsız sefere çıkmış sayılır. Medreselerde tarih, edebiyat, fıkıh, tefsir, felsefe, kelam gibi değişik sahalarda ilim tahsil eden şahıslar, istişareler neticesinde birbirlerinden faydalanma durumundadır. Bu ilim kaynağında edebi muhitlerin teşekkül etmesi ve buralara mahsus şiir ve san'at telakkilerinin teşekkülü kaçınılmazdır.

Mesela her biri ileride bir kapıya mühür vuracak olan şair ve âlim Nev'î, şair Üsküplü Velihî, XVI. asrın büyük alim ve tarihçilerinden Hoca Sa'dettin Efendi ve şairler sultanı Bâkî, daha genç yaşlarında Fatih Medresesi (sahn-ı seman)'nde birlikte tahsil görmüşler ve yollarını burada çizmişlerdir. Bu asırdaki Haşiye-i Tecrid medreselerinde de okutulan kelam, belagat ve ma'ani dersleri divan şiirinin gelişmesine fayda sağlamıştır.

Fatih, Ayasofya ve Eyüp medreselerinde sıbyan mektebi hocası olacaklar için genel medrese programlarından farklı bir müfredat uygulanmıştır. Bunlar; Arapça sarf, nahiv, edebiyat (ma'ani, beyan, bedi), mantık, usul-i tedris, kelam, riyaziyat olup, tarih de edebiyat içinde okutulmaktadır.¹

¹ Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, Ankara 1989.

Yine saray içinde bulunan Enderun mektebi, Şehzadegân mektebi ve Meşkhâneler arz ettikleri görünüş itibarıyla birer mahfil olma yolundadır. Osmanlıların hangi yüzyılda olursa olsun kabiliyetli insanlara verdiği önemi 16. yüzyılda Osmanlıları yakından tanımış Avrupalı bir yazar şöyle demektedir:

“Türkler olağanüstü bir insan bulduklarında değerli bir nesne edinmişçesine coşku duyarlar ve o kişi özellikle de savaşa yatkın biriyse onu yetiştirmek için hiçbir emek ve çabadan kaçınmazlar. Bizim (Avrupalıların) yaptığımız ise çok farklıdır. Biz iyi bir köpek, at ya da şahin bulduğumuz zaman çok seviniriz ve onu türünün en mükemmeli durumuna getirmek için elimizden geleni yaparız. Ama biz insanda olağanüstü nitelikler varsa, onu geliştirmek için kendimizi zahmete sokmaz, onu eğitmenin bize düşen bir iş olduğunu düşünmeyiz. Oysa Türkler, insan nasıl öteki canlılardan daha hayranlık uyandırıcı ve mükemmel ise iyi yetiştirilmiş insandan o oranda büyük zevk alırlar.”

2

Şairlerin tezahüründeki bu amillerden başka bir de şairlerin devam ettikleri, şiirlerini okudukları mekanlar vardır. Bu mekanlarda usta-çırak usulü geçerli olup, şairlerin yetişmesine imkân tanır.

İşte genç şairlerin gelip feyz aldığı, ustaların şiir münakaşalarında bulunduğu şiir mektebinin en büyük ustası Zâti'dir. Bu devrin şiir üstadı diye bilinen Zâti'nin, Bayezid Camii avlusundaki remilci dükkânı adeta bir edebiyat okulu olmuş, genç şairlere ışık tutmuştur. Zâti'nin müderris olduğu mektep, ileride divan edebiyatının Sultanüş-Şuara'sı diye anılacak olan Bâkî'yi de yetiştirmiştir.

Bâkî, Kanuni'nin ihsanlarıyla çeşitli medreselerde müderrislik yaptığı yerleri -bilhassa Süleymaniye Sahn-ı semanı- edebî muhit haline getirmiştir. Şimdi bu devir şairlerini kısaca tanıyalım:

Vardar Yeniceci diye bilinen **Hayâfî**, şiirde ince düşünce ve değişik hayallere sahiptir. Rumeli'nin tavrı, his, düşünce ve söyleyişini şiirlerine nisbeten aksettirmiş, birtakım yeni mazmunlarla divan şiiri içinde sağlam bir yer tutmuştur.

Bursalı olup Câmi-i Rûm adıyla anılan Molla Câmi'nin hemen bütün eserlerini Türkçeye çevirmiştir. **Lamîi**, birçok eseri yanında mükemmel bir eser olan “Şehrengiz-i Bursa”sı ile tanınmış, Şehrengizciliğin en sağlam direklerinden birini atmıştır.

Hayalî'nin hemşehrisi olan **Usulî'nin** şiirlerinde klasik divan şiiri anlayışı yanında İbrahim Gülşeni'nin etkisini görmekteyiz.

² A. Howe Lybrer, Kanuni Sultan Süleyman Devrindeki Osmanlı İmparatorluğu'nun Yönetimi. (Çev.: B. Cılızoğlu, İstanbul, 1968)

Sadece XVI. asrın değil, divan edebiyatının en duygulu şiirlerini yazan, Hakk'a kavuşma yolunda her zaman çile ve ıstıraba talip olan büyük Azeri şairi **Fuzûlî**, ününü asırlar ve sınırlar ötesine taşımıştır. Üç dilde divan ortaya koyabilen, İslamî ilimlerin çoğuna vakıf olan bu mutasavvıf şairimizin Leyla vü Mecnun adlı mesnevisi hiçbir dilde henüz o güzellikte yazılamamıştır.

Bu asırda, dilde Türkçülük akımının iki tanınmış temsilcilerinden biri **Mahremî**, diğeri **Nazmî'dir**. Bu şairleri dilde sadeleşme cereyanının öncüleri kabul etmekteyiz. "Basitname" isimli eseri olduğu söylenen Mahremî ve belki de divan edebiyatının en hacimli divanına sahip olan Nazmî, her zaman Türkçenin savunucusu olmuşlardır.

Bâkî'nin medrese arkadaşı **Nev'î**, kalender, rindane ve aşıkane söyleyişleriyle külfetsiz bir şair durumundadır.

XVI. Asrın köşe taşı şairlerinden biri olan Taşlıcalı Yahya, san'at kaygısına düşmeden, açık ve kolay söyleyişlerle divan şiiri içinde yerini almıştır. Hamse sahibi olan Yahyâ'nın mesnevicilik yanı sıra daha ağır basmaktadır.

Divan şiirinde "Sultanüş-Şuara" diye anılan **Bâkî**, samimi rindliği, açıklık ve tabiiliği, tabiat manzaralarını adeta bir ressam fırçasıyla resmedişi, devrinin sosyal olayları ve cemiyet yapısı hakkındaki zenginliği, nazımda teknik ve hayal mükemmelliği yanında nazım diline temiz ve pürüzsüz İstanbul dilini getirmesiyle divan şiirinin baş mimarlarından olmuştur. Bâkî içtenlikle yazdığı "Kanuni Mersiyesi" ile de tanınmaktadır.

Bu asrın önemli şairlerinden biri olan **Hakanî** de hilyeciliğiyle asra damgasını vurmuştur.

XVI. asrın cemiyetçiliğiyle bilinen şairi **Bağdatlı Ruhî**, şiirlerinde devrin toplumsal yapısı ve birtakım sosyal realiteler hakkında değerli bilgiler vermektedir. O "cemiyetçilik" tarafıyla çekinmeden aksak tarafları dile getirmiş bu ruhtaki "Terkib-i Bend'iyile" haklı bir şöhret bulmuştur.

Divan şairlerinin şahsından divan şiirine nazardan sonra, bu asırdaki halk şiirinin manzarasına bakalım:

XVI. asır Halk şiirinin en renkli simalarından biri olan **Pir Sultan Abdal**, şiirlerinde hece ve halk söyleyişlerine yer vermiş, kendisini kızılbaşlık hareketinin iştirakinde ve başında bulmuş, işlediği tema ile Anadolu-Alevi zümreleri üzerinde derin tesir sahibi olmuş bir şairdir.

Yine bu asırda zikredilmesi gereken bir şahsiyet de I. Selim'in İran (1514) ve Mısır (1517) seferlerine destan yazan rind mizaçlı **Bahşî'dir**.

XVI. Asrın başından yaşamış **Usulî** ve **Hüseynî** adlı bu iki Rumeli şairi, sadece aruzla değil hece vezniyle de şiirler söylemişlerdir. Latifi tezkiresinde Usulî'den Nesimi'nin etkisinde bir şairdir diye bahsedilmektedir.

Tezkirelere pek girmeyen saz şairlerimizin türkü, destan vb. şiirlerini ihtiva eden mecmualara daha ziyade XVII. asırdan itibaren sık sık rastlanmaktadır. Daha önceli asırlara ait mecmualar yok denecek kadar nadirdir.

Bu asır şairlerinde dikkat çeken bir husus, umumiyetle asker menşeli olmalarıdır. Dil ve üslup itibariyle yığitçe söyleyişler arz eden şiirler söyleyen bu şairler yanında bu tarzdan tamamen uzak ve farklı bir yelpazede Pir Sultan Abdal'ı ve bir sufi saflığıyla münzevî olup, sufiyâne söyleyişleri bulunan Usulî'yi görmekteyiz. Aralarında bir yarış elbette yoktur ancak XVI. asır divan şairleri, divan şiiri bayrağını belagat ve fesahat burcunun en yücesine çıkarmışken halk şiirinin ya da saz şairlerinin şiirdeki iç ve dış yapı tasarrufları itibariyle divan şiirinden pek uzak olmadığı dikkati çekmektedir. Yani halk şiiri ne bu asırda ne de başka zamanlarda divan şiirini kendisine yarışılacak bir rakip olarak görmemiştir.

XVI. Asrın halk şiiri cephesinde yıldızı parlayan şairlerinden biri olan **Üveys Paşa**, şiirlerini saz şairleri tarzında ve hece ile Kul Mehmet ismiyle yazmıştır.

Halk şiirinin bu asırdaki önemli simalarından biri de **Öksüz Dede'dir**. Yeniçeri olan, bu merd, biraz haşin şair, halk şairlerinin bütün vasıflarına haizdir.

XVI. Asır sonlarında Anadolu'da Köroğlu adında bir saz şairinin yaşamış olduğunu, Özdemiroğlu Osman Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu ile uzun süre İran savaşlarına katıldığını değişik kaynaklardan öğreniyoruz. Bu yeniçeri şair, yalnız Anadolu Türkleri arasında değil, Özbekler, Kazaklar ve Türkmenler arasında da "Köroğlu Destanı" ile çok ma'ruftur.

*Köroğlu der giden gelmez
Atdan amandan ayrılmaz
Bir yaram vardır onulmaz
Ben gönlümü bilmez miyim*

diyen bu şairle;

*Sana uydum olmadum ben bir nefes hürrem gönül
Bulımadum bir muvafık yar ola hem-dem gönül*

diye dert yanan şairin gönül derdi aynı değil mi?

I. BÖLÜM

ZÂTÎ'NİN HAYATI

Osmanlı şairleri içinde mümtaz bir yeri olan Zâtî, Balıkesir’de doğmuş (H. 876-M. 1471-2)’tur. Sehî, Latifî, Kınalızade tezkirelerine göre adı Bahşî’dir. Âşık Çelebi “Satılmış iken halk Satı derdi. Şiir yazınca Zâtî oldu” diye yazar. Yine kendisinden “mevlidim sene sitte ve seb’in semane miedir, adım İvaz’dır” dediğini işittiğini yazar. (İvaz aynı zamanda ebced hesabına göre Zâtî’nin doğum tarihini verir.) Yine divanının 1482/7 ve 1727/5 nolu gazel beyitlerinde adının İvaz olduğuna dair bilgi bulunmaktadır. Balıkesirli olduğu bilinen Zâtî, bir ara çizmecilik de yapmıştır.

II. Bayezid zamanında İstanbul’a gelen Zâtî, burada medrese tahsili görmüş, nahiv ve remil okumuştur (Latifî Tezkiresi). Farsçayı iyi bilen şair (Âşık Çelebi Tezkiresi) muntazam tahsil görmemiştir. Kadıcılık için müracaat etmiş ancak kulağının ağır işitmesi nedeniyle devlet memuriyeti verilmemiştir. Bu arada beylere, padişaha, paşalara kasideler sunmuş; I. Selim tarafından kendisine Balıkesir’de iki köy ihsan edilmiştir.

Âşık Çelebi, Zâtî’nin hayatını onun ağzından şöyle naklediyor: “Bir gün kendisine niçin bir memuriyet almadın? diye sordum. Şu cevabı verdi: İstanbul’a geldim. Sultan Bayezid zamanı idi. Bu devirde âlimlere, seyyidlere, şeyhlere ve şairlere caizeler ve maaşlar verilirdi. Sultan Bayezid’e bayram, bahar ve kış münasebetiyle “İydiyye, Bahariyye ve Şitaiyye” kasideler verir ve ihsanlarına nail olurdum. Şiirin inceliklerine vakıf olan vezir Ali Paşa’ya kış münasebetiyle verdiğim:

*Şitâ vücûd-ı nebâtî eylemişdi a’dem
Yine vücûda getürdi bahâr-ı İsî-dem
İdinse gerdûni remmal reml ana kalmaz
Suradikât-ı guyûb içre hiç sır mübhem*

Matlalı kasideyi Paşa takdir edip bu kasidede üç mahlas kullanmışsın, biri asamm (sağır), biri remmal, biri Zâtî demiş, beni himayesine almış, birçok para, elbise ve yiyeceklerle taltif etmişti.

Padişaha biri nevrüz, ikisi de şeker ve kurban bayramlarında olmak üzere senede üç kaside vermemi emretti. Nevruzda takdim ettiğim kasidelere iki bin akçe caize ve bayramdakilere de elbiselik kumaşlar ihsan alırdım. Senelerce bunlarla ve maaşlarla geçindim.

Bir gün Tâcizâde, Zâtî’yi çağırmış, aralarında şöyle bir konuşma geçmiştir: “Münasip gördüğün bir köyü sana verelim” dedi. Baktım biri Bursa’dan Şeyh Hasan yerine gelmiş “bunu verin” dedim. Birisi de Balıkesir’den Leylek Seydi denen bir şahıs yerine gelmiş, anı istedim. “Ya leylek ne yesin” dedi. “Yılan

yesin” dedim. Bu latifeler yerine Tâcizâde Leylek Seydi yerine benim için arz etmiş. Padişah da sadaka etmişler. Bu köy iki karye idi ve on bir beş yüz akçe varidatı vardı. O zaman bu köye tasarruf ettim. Sultan Selim, daima seferde idi.

Zâtî'nin Hayâlî ile bir türlü yıldızı barışmamıştı. Önceleri Hayâlî Zâtî'ye hürmet edip, onu üstad bilirmiş. Hatta şu matlalı gazelini tahmis etmiş:

*N'oldun inlersin felek her-câyi cânânun mı var
Her makâmı seyr eder bir mâh-ı tâbânun mı var*

Fakat sonradan araları açılmış ve birbirlerinin şahsına ve şairliğine laf atmışlar. Bu münasebet yanında Zâtî'nin Beyazid Camii avlusundaki dükkânı şairlerin devam ettiği bir belagat mektebi olmuştur. Zâtî'nin Bâkî'yi keşfi ve onu yönlendirmesi de takdire şayan ayrı bir husustur.

Zâtî, ihtiyarlığında geçimini sağlamak için Bayezid Camii avlusunda açtığı dükkânda remilcilik ve muskacılık etmiş, son zamanlarında para karşılığı şiirler yazmaya başlamıştır. Evi Fatih'te bulunan Zâtî, hayatının son zamanlarında dükkanını da bu semte taşımıştır. Üç dört ay sonra (H. 953-M. 1546-47) de ramazanın sonlarında hayat-ı faniye veda eden Zâtî'nin cenazesi, Âşık Çelebi ve bazı şairlerin de yardımıyla Edirnekapı'da Eyüp'e giden yol kenarına defn edilmiştir.

Vefatına şu tarihler düşünülmüştür:

Zuhurî Acem: Eş'âr kaldı yâdigâr 953
Abdî: Suhanver göçdi 953
Âşık Çelebi: Gitdi zâl-ı nazm 952

EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE DİL ANLAYIŞI

Zâtî, divan şairleri içinde en çok şiiri bulunanlardan biridir. Birbirine benzeyen şiirleri yanında gerçekten güzel olanları da çoktur. Bu şairler yaşadığı asırda Zâtî'ye “üstad” dedirtecek bir etki uyandırmıştır. Bilgi, hayal ve nükte mısralarıyla süslenmiş şiirlerinde dikkati çeken önemli noktalardan biri de edebiyatta darb-ı mesel veya sanat ifadesi olarak irsal-i mesel diye adlandırılan atasözü, deyim ve halk tabirlerini çok kullanmış olmasıdır. Diğer şairlerle mukayese edildiğinde bu eğitimi ona haklı bir üstünlük kazandırmıştır.

Mahallî kültüre ziyadesiyle vakıf olan Zâtî'nin şiirlerinde sanatı bir yana bırakalım; tarih, coğrafya, çeşitli sanatlar, şark-garp kültürü ve zengin bir içtimaî hayatın akislerini görmek mümkün olacaktır. Onun şiirlerindeki şahıslar dünyası başlı başına bir inceleme konusu olabilir. İstanbul'da yaşar ama uzak bir köydeki geleneklere, hayat tarzına da yabancı değildir.